

PREOCUPĂRI PEDAGOGICE ILUMINISTE
CARTE TREBUINCIOASĂ PENTRU DASCĂLI (VIENA, 1785) ȘI
MANUDUCTOR PENTRU ÎNVĂȚĂTORII SHOLASTICEȘTI
(VIENA, 1818)

NICULINA IACOB

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava

În prefața unui studiu didactic și sociologic asupra învățământului nostru primar de la 1888, autorul susținea că „niciun sacrificiu [al statelor – n.n.] nu este prea mare, când e cestiunea de înălțarea mintală a popoarelor lor”¹, iar, câțiva ani mai târziu, fondatorul școlii filologice ieșene, Alexandru Philippide, spunea despre școală: „Tot lucrul bun se capătă greu. În școală nu trebuie să se gândească învățătorul cum să amuzeze pe elevi, așa ca să li se pară învățătura o jucărie, ci trebuie să se gândească cum să-i deprindă mai bine cu munca grea a științei, care nu e o jucărie, atunci când e într-adevăr știință, iar nu pseudoștiință (...). Nu că știința e ușoară trebuie să faci să creadă pe copil, ci, din contră, că e grea, după cum și este. Cine nu poate dovedi, apuce-se de altă treabă. Cine se tâmpește de multă carte, acela e tâmp de acasă. Școala nu e spital, să îndreptăm pe cei slabi de minte, ci un concurs de muncă intelectuală grea, unde se selectează cei vrednici, cu minte puternică, aptă de a face știință. Adevărată știință”². Ne putem întreba astăzi ce s-a întâmplat cu aceste principii de odinioară și, citindu-le acum, poate încercăm să găsim alte răspunsuri la întrebări fundamentale, așa cum ar putea fi, de pildă, *Învățământul românesc, încotro?* Ne-am obișnuit să dăm invariabil vina pe „sistem”, dacă suntem nemulțumiți de evoluția lucrurilor. Dar sistemul nu îl fac oare oamenii? Atunci, de la cine așteptăm să vină schimbarea? Vom aminti aici un singur nume, Onisifor Ghibu, și o singură idee a acestei personalități de frunte a pedagogiei românești, idee ce ar putea sluji unei schimbări reale în învățământul nostru: niciun sistem pedagogic nu poate fi transplantat în România din alte țări, fie Germania sau Franța, fie Statele Unite sau altă țară³.

O întoarcere în timp este necesară pentru a înțelege începuturile învățământului în limba română și, evident, nevoia de a avea o literatură didactică adecvată. Se afirmă îndeobște că în Transilvania, până la jumătatea secolului al XVIII-lea, românii nu li se permitea să aibă școli și să-și trimită copiii la școală⁴. Este vorba, de bună seamă, despre școli românești sistematice

¹ Mihăilescu 1888, p. 5.

² Philippide 1906-1907, în *Cuvânt-înainte* la vol. *Profesorul nostru* 2018, p. 11.

³ Ghibu 1975, p. 14.

⁴ *Ibidem* 1975, p. 35-36.

deschise în orașe sau în târguri, dar la sate, pe lângă bisericile în care slujeau preoți mai luminați, funcționau cu siguranță școli improvizate prin tindele bisericilor, unde se învăța cititul cărților de strană, o buchiseală rudimentară, dar foarte importantă în condițiile în care era singura formă organizată de școlarizare. La aceste școli parohiale, despre a căror existență nu avem informații susținute documentar, se adaugă școala românească din Brașov, atestată în cronica bisericii „Sf. Nicolae” din Șchei, unde se precizează că la 1495 „s-au zidit sfânta biserică și școala”, dar și școlile calvino-românești de la Lugoj și Caransebeș, din secolul al XVII-lea, unde cel dintâi manual folosit a fost *Catehismul cu întrebări și răspunsuri* al lui Fagarasi István, tipărit la Alba Iulia în 1648⁵. Existența școlilor din parohii se susține prin însemnările făcute pe vechile cărți bisericești, unde se pomenesc nume de cântăreți, psalți, dieci, grămăticii, dascăli, călugări, preoți⁶, unii dintre aceștia provenind din Țara Românească sau din Moldova, fapt care atestă legăturile stabilite între țările române nu numai în ceea ce privește biserica, ci și în privința școlii. Pentru existența acestor școli stă mărturie nevoia de carte de tip didactic, cărți de învățatură după care să se învețe cititul și socotitul: *bucoavne*, *bucvare*, *aritmici* etc. Este și cazul celor dintâi *Bucoavne* românești, cea de la Bălgrad din 1699, urmată de două *Bucoavne* tipărite la Cluj, în 1744, una cu slove chirilice, numită și „ortodoxă”, copie fidelă a celei de la 1699, cealaltă, tipărită în paralel cu grafie chirilică și cu litere latine, ilustrând în mod evident cerințe ale credinței nou create în Transilvania, în urma unirii religioase a românilor ortodocși cu Biserica Romei. Cercetările din ultima vreme consideră că cele două *Bucoavne* de la Cluj l-ar fi avut drept posibil editor pe Inochentie Micu-Klein, care, în lipsa unei tipografii în orașul său episcopal, ar fi apelat la bunăvoința iezuiților din Cluj pentru cele două manuale⁷.

Emanciparea națională a românilor, așa cum a gândit-o și a exprimat-o Inochentie Micu-Klein, prin *Supplexul* redactat de el și trimis împărătesei Maria Tereza în 1743, și cum a pus-o în practică urmașul său în scaunul episcopal, Petru Pavel Aron, nu se putea realiza în absența ridicării acestora prin școală și prin cultură. Contextul istorico-politic, începând din timpul împăratului Carol al VI-lea, a favorizat în bună măsură acest parcurs dorit de personalitățile de prim rang ale preiluminismului românesc, iar măsurile reformatoare ale împăratului Iosif al II-lea au vizat și învățământul, ca fiind cel mai în măsură să asigure un

⁵ În *Înainte-cuvântarea* semnată de Fagarasi István și redactată în maghiară, citim: „în aceste două locuri cu deosebire, în Lugoj și Caransebeș, pentru școalele de religia creștinească și pentru întărirea în credință a tinerilor elevi de acolo” (*apud* BRV, I, p. 163).

⁶ Ghibu 1975, p. 38.

⁷ Vezi discuția despre aceste *Bucoavne* la Eva Mârza, în *Introducere la Cartea românească 2016*, p. 27-28, inclusiv nota 145.

nivel de cultură corespunzător pentru supuși și să formeze cetățeni educați și informați în diferite domenii, care să fie devotați și utili statului.

În anul 1754, „octomvrie 11 zile”, episcopul Petru Pavel Aron hotăra „să să deschiză fântănilor darurilor” și emitea la Blaj *Publicația școalelor*, adică decretul de înființare a școlilor greco-catolice, în care putem citi că „neîncurmata școală de obște va fi a tuturor, de toată vr&sta, de cetanie, de cântare și de scrisoare, nicio plată de la ucenici așteptându-să, numai într-însele, care va vre, după rânduiala celui mai mare spre acea treabă pus, să să chivernisască”⁸, urmată de *Rânduiala cinstiților ieromonași și a școalelor ce s-au rânduit să fie în Mănăstirea Sfintei Troiță în Blaj*, altfel spus, de un fel de regulament după care funcționau cele trei școli deschise aici⁹, și de *Rânduiala învățătorilor și trapta ceatelor până la altă rânduială a noastră*, din 12 octombrie, prin aceasta din urmă stabilind conținuturile învățământului și sarcinile concrete pentru fiecare dintre cei implicați în procesul didactic. De exemplu, „învățătorii limbilor, și, după vrea și puțință, a științelor, c<institul> ieromonah Grigorie [i.e. Grigore Maior], căruia să încredințază și bună paza vivliotecii”¹⁰, iar „dascalul școalei de obște va fi Constantin Dimitrievici”¹¹, nimeni altul decât autorul copiei artistice realizate în 1757 după *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir, într-o grafie chirilică ușor lizibilă, fapt ce a favorizat deșteptarea la Blaj a gustului pentru istoria națională, tinerii școlari, printre care și viitorii corifei ai Iluminismului românesc, având acum în față cea dintâi istorie a tuturor românilor, într-o viziune unitară asupra trecutului românesc. Înțelegând că un sistem de învățământ va avea nevoie de eventuale modificări pe parcurs, episcopul se exprimă explicit în acest sens: „Ce s-ară mai vedea de lipsă lângă acestea, după socoteala vremilor și a întâmplărilor, vor putea mai adaosă; prefăcușul și noi, fiind lipsa, ne vom mai socoti.” (*Instrucție pentru cuprinderea grămaticilor*)¹². Pentru că sistemul a fost conceput de Aron în mod democratic, în sensul că permitea accesul gratuit al elevilor de diferite etnii și confesiuni, școlile din Blaj s-au bucurat de mare succes, fapt ce explică și numărul mare al școlarilor, elevii întrecându-i numeric, în numai câțiva ani, pe băștinașii Blajului episcopal.

Acest eveniment cultural remarcabil a impulsionat dezvoltarea învățământului sătesc din Transilvania, astfel că într-o statistică din 1765 sunt menționate 65 de școli românești, răspândite în Țara Făgărașului, în zona Sibiului, în Câmpia Ardealului, la care se adaugă școlile din zona grănicerească

⁸ Iacob, Chindriș 2011, p. 80.

⁹ „[...] o școală de obște sau «neîncurmata» școală, cum o numea episcopul, o alta pentru învățarea limbilor și a științelor (un început de liceu) și o școală pentru pregătirea preoților (un început de facultate teologică)” (Chindriș 2001, p. 114).

¹⁰ Iacob, Chindriș 2011, p. 82.

¹¹ *Ibidem*, p. 83.

¹² *Ibidem*, p. 85.

a Năsăudului și Bistriței, după cum interes pentru școală s-a manifestat și în jurul unor orașe precum: Oradea, Orăștie, Târgu-Mureș, Hunedoara, Alba Iulia, în localități din Munții Apuseni, dar și în Banat, unde se înființează școli grănicerești¹³. Este de presupus însă faptul că cel puțin unele dintre aceste școli aveau o existență mai veche decât statistica la care se face referire.

Într-un imperiu ce stătea sub semnul absolutismului luminat sau al despotismului luminat, dezvoltarea învățământului era un deziderat fie și pentru a răspunde unor scopuri politice. Odată cu terminarea războiului de șapte ani (1763), împărăteasa Maria Tereza va fi foarte preocupată de problema reformelor școlare, dorind uniformizarea și etatizarea învățământului, mai cu seamă că ordinul iezuit, care deținea cele mai multe școli ale Imperiului, fusese desființat în 1773¹⁴. Se emit acum cele mai importante acte oficiale privind învățământul (*Regulile directive pentru îmbunătățirea școlilor elementare sau triviale, ilirice și valahice*, 14 aprilie 1774; *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen königlichen Erblanden – Planul școlar general pentru școlile germane normale, capitale și triviale*, 6 decembrie 1774; *Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, 1777; *Norma Regia pro scholis Magni Principatus Transilvaniae*, 1781), care prevedeau, printre altele, etatizarea învățământului, ceea ce nu însemna însă eliminarea educației religioase din învățământ, ci „o direcționare a învățământului potrivit cu scopurile statului laic, cu valorile unei religii subordonate politicii reformiste”¹⁵, educația făcându-se în spiritul ideilor promovate de Joseph von Sonnenfels și de Johann Ignaz von Felbiger, amândoi fiind îndrumători ai învățământului habsburgic. Cel dintâi era adeptul unui învățământ de clasă, susținând că „tineretul va primi viitoarea lui destinație de cetățean potrivit varietății claselor”, iar prin legiferarea școlară din 1774 se susținea explicit ca „fiecăruia să i se acorde o instrucție potrivită cu starea sa”¹⁶. Lui Felbiger împărăteasa îi încredințase sarcina de a înfăptui noua organizare a învățământului din Imperiu, iar cărțile lui, catehism, bucur, carte de citire, gramatică germană, geografie, aritmetică, geometrie, manual de caligrafie ș.a., se traduc în toate limbile Imperiului. Mai trebuie precizat că uniformizarea învățământului nu elimina împărțirea școlilor în funcție de națiune, religie și starea socială, în schimb, presupunea introducerea limbii germane în toate școlile de stat, aceasta fiind calea cea mai simplă și cea mai eficientă de centralizare a puterii statale¹⁷.

¹³ Cf. Mârza 1987, p. 36.

¹⁴ Reînființat ulterior, în 1814.

¹⁵ Ghișe, Teodor 1972, p. 218.

¹⁶ *Apud Studiu introductiv la Primul compendiu 1979*, p. 11.

¹⁷ Cf. Ghișe 1975, p. 286, nota 29.

Pregătirea dascălilor care trebuiau să predea în școlile de diferite grade nu presupunea la aceste începuturi o componentă pe care astăzi o numim cu un termen modern psihopedagogică. Aceasta s-a întâmplat târziu, după mijlocul secolului al XIX-lea, ceea ce nu înseamnă însă că, până la acel moment, nu s-au manifestat preocupări în această direcție, care s-au și concretizat în lucrări precum: *Carte trebuincioasă pentru dascăli*¹⁸, Viena, 1785; *Manuductor pentru învățătorii școlasticești*¹⁹, Buda, 1818; Peter Villaume, *Pedagogia și metodică*²⁰ (trad. Naum Petrovici), Buda, 1818; Constantin Ucuta, *Noua pedagogie*²¹, Viena, 1797 (în limba greacă). În același timp însă, se cerea organizarea unor cursuri de pregătire a învățătorilor, cu scopul de a abandona vechile metode empirice de învățare și de a deprinde metodele și normele prevăzute în noile lucrări pedagogice. Interesul față de școală era în mod evident crescut, iar rezultatele nu au întârziat să apară. Tinerii români urmau să intre în sistemul nou organizat, fiind educați în spiritul ideilor celor doi reformatori ai educației din Imperiu, Sonnenfels și Felbiger, cu rol de consilieri imperiali, cum am spune astăzi, „pe probleme de învățământ”. Concepția despre educație a cărturarilor români nu și-a găsit concretizarea în expuneri sistematice, în schimb, ideile lor au fost exprimate ori de câte ori s-a ivit prilejul, mai cu seamă în prefețele

¹⁸ În două volume, cu titlul în română și în germană. Vol. I: *Cartea trebuincioasă pentru dascalii școlilor de jos românești neunite. În chiesaro-crăieștile țări de moștenire. Partea întâi. Cu voia celor mai mari, în Vienna, la Iosif nobil de Curțbec, c.c. al Curții tipograf, 1785.* / *Nothwendiges Handbuch für Schulmeister der wallachischen nicht unirten Trivial Schulen in den Kais. Königl. Erblanden. Erster Theil Mit Erlaubniss der Obern. Wien, bei Joseph Edlen von Kurzbek k. k. Hofbuchdrucker Gross und Buchändler 1785.* / vol. al II-lea: *Cartea trebuincioasă pentru dascalii școlilor de jos românești neunite. În chiesaro-crăieștile țări de moștenire. Partea a doua. Cu voia celor mai mari, în Vienna, la Iosif nobil de Curțbec, c.c. al Curții tipograf, 1785.* / *Nothwendiges Handbuch für Schulmeister der wallachischen nicht unirten Trivial Schulen in den Kais. Königl. Erblanden. Zweiter Theil. Mit Erlaubniss der Obern. Wien, bei Joseph Edlen von Kurzbek k. k. Hofbuchdrucker Gross und Buchändler 1785.*

¹⁹ *Manuductor pentru învățătorii școlasticești sau îndreptare cătră cuviincioasa împlinire a direcției învățătorești. La Buda, cu tipariul și chieltuiala Crăieștei Tipografii a Universității Ungariei, 1818.*

²⁰ *Pedagoghia și methodica pentru învățătorii școlilor orășenești și satești, de Villom. Acum întâiu pre limba daco-românească tradusă și prefăcută de Naum Petrovici, al fundusurilor școlilor de leagea grecească neunită națională, în Crăimea Ungariei, crăiesc perceptor. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității Ungariei, 1818.*

²¹ *Nea pedagogia eti Alfavetaron Evcolon tu mathin ta nea pedia ta romano-vlahica grammata is cinen hresin ton Romano-vlahon nin proton sinetethe che ediorthothe para tu edesimotatu en hirevsin Chirio Chirio Constantinu tu Icuta, Moshopolitu, Hartofilacos protopapa en te Posnania tes mesembrines Prusias. Che di'avtu harin edothe is tipon dia cavhema tu Genus. En Vienne 1797 Tipis ton Marchidon Puliu.*

cărților, traduceri sau lucrări originale, sau în predici ocazionale, cu scopul de a le propaga în masele largi, ca deziderat al curentului cultural pe care îl reprezentau. Ne gândim aici la ideile lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior sau la cele exprimate de coetanii lor, Ioan Molnar-Piuariu, Radu Tempea, Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici Loga ș.a. Visul lor rămânea acela de a crea „un învățământ național românesc în care vedeau unul din mijloacele prin care se puteau valida aspirațiile politice de ridicare socială și națională a poporului român”²², așa cum își dorise Inochentie Micu-Klein și cum începuse Petru Pavel Aron prin școlile deschise de el la Blaj.

Pe lângă manualele propriu-zise care se traduceau și se tipăreau în limba română în diferite centre tipografice din Imperiu, cu slove chirilice mai ales, dar și cu litere latine²³, după care să învețe elevii în școlile nou înființate, se impunea traducerea literaturii pedagogice, singura în măsură să asigure pregătirea dascălilor. Românii erau la curent cu ceea ce apăruse în Europa în materie de pedagogie și de metodică și au înțeles importanța acestor lucrări din care au și tradus. Astfel, *Cartea trebuincioasă pentru dascăli* (1785), apărută la Viena în două părți și o „adăosătură”, în care sunt traduse și prelucrate părțile esențiale din metodicile germane ale lui Felbiger, a fost folosită atât în Banat – Transilvania, cât și în Bucovina. Este interesant de precizat că la varianta pentru Bucovina a lucrat și Ioan Budai-Deleanu, angajat de boierul moldovean Vasile Balș, concipist al Cancelariei Aulice de Război, să copieze această variantă a manualului pedagogic tradus din limba germană. Lucrurile sunt destul de neclare aici, întrucât documentele nu sunt într-atât de concludente, încât să lămurească rolul lui Budai-Deleanu în realizarea acestei variante. În acest sens, Lucia Protopopescu afirma: „Oficial, se relatează pretutindeni că traducerea manualului pedagogic *Handbuch für Schulmeister und Lehrer* îi revine concipistului Cancelariei Aulice de Război, Vasile Balș; acesta «ar fi întrebuițat la traducerea didacticii pe copistul Budai». În realitate, întreaga traducere îi revine copistului, care se mulțumește cu o retribuție foarte modestă. (...) Argumentul hotărâtor îl formează însă limba traducerii, în care se păstrează

²² Ghișe, Teodor 1972, p. 216.

²³ Tipărirea în același an, 1783, la Sibiu și la Blaj, a câte unei bucoavne bilingve, cu titlul *ABC său Bucovna spre folosul scolelor niamului romanesc*, respectiv *ABC său Alphavit pentru folosul si procopsăla scoălelor celor normalesci a nêmului romanesc*, în română și în germană, cu litere latine era urmarea unei ședințe a comisiei școlare, ținută în martie-mai 1782 la Pojon, în care s-a dezbătut problema introducerii alfabetului latin în scrierea limbii române. Este evident că imperialilor le-ar fi convenit mai mult uniformizarea grafiei pentru limbile din imperiu, dar faptul că au susținut financiar tiparul cu litere chirilice în afara spațiului Transilvaniei, la Viena și la Buda, demonstrează o înțelegere superioară a unei realități imposibil de schimbat peste noapte. Cf. Ghibu 1975, p. 287, nota 34.

vocabular și expresii tipic ardelenesti. Balș a revizuit traducerea; termenii didactici grecești, neobișnuiți în Transilvania, provin de la acesta²⁴. Cu toate acestea, imediat mai jos, cercetătoarea adaugă: „Prima metodică modernă din literatura noastră pedagogică se bucură de o traducere limpede, îngrijită, aproape artistic executată, într-o frumoasă limbă cărturărească și populară”, completând în nota 279: „Traducătorul putea folosi traduceri anterioare, printre care traducerea lui Teodor Iancovici de Mirievo²⁵. Nota aceasta vine să restabilească într-o măsură adevărul, în sensul că Budai-Deleanu numai a diortosit traducerea mai veche realizată de bănățeni, versiunea românească a traducerii (chiar și cu două ediții) fiind rodul unei colaborări în sens larg a cărturarilor care au lucrat de-a lungul timpului la traducerea scrierilor pedagogice ale lui Felbiger, începând cu Nicolae Stoica de Hațeg, Ioan Feldvari, Mihail Roșu, Teodor Iancovici, Dimitrie Eustatievici, Vasile Balș, Ioan Budai-Deleanu și, probabil, alți cărturari români ai vremii, din Banat, Bucovina și Transilvania²⁶. Precizarea din BRV (II, p. 304), „Această carte a apărut, în acelaș an și la acelaș editor, într-o altă ediție, în care textul german este acelaș, iar traducerea românească este alta” ar trebui confirmată printr-o cercetare asupra exemplarelor care au circulat în Banat – Transilvania și a celor care au circulat în Bucovina; astfel s-ar putea face lumină în acest caz, în sensul de a stabili diferențele, la nivel lingvistic, dintre aceste ediții. Este cert că în Bucovina s-a trimis un număr uriaș de exemplare, nu mai puțin de 1 000²⁷, fapt care poate ridica firești semne de întrebare, de vreme ce numărul școlilor de stat din regiune era foarte mic. Chiar dacă se dorea crearea unei rezerve pentru școlile care urmau să fie înființate, excedentul rămâne totuși impresionant.

Importanța pe care trebuia să o aibă această lucrare prin care se dorea pregătirea adecvată a învățătorilor rezultă chiar din *Înainte-cuvântarea* cărții, unde se vorbește despre rolul major ce revine învățătorului, căruia i se încredințează creșterea tinerilor: „Nimic nu poate fi mai de stricăciune binelui de obște decât purtarea diregătoriei care cade în mâinile unui om neispitit și nedestoinic. Dar încă cu atât mai puțin poate fi de folos statului și părinților cultura sau buna creștere a tinerilor, când să să încredințeaze unui învățătoriu

²⁴ Protopopescu 1967, p. 95-96.

²⁵ *Ibidem*, p. 96. Opinia exprimată de Lucia Protopopescu în legătură cu contribuția lui Budai-Deleanu la traducerea acestei cărți este împărtășită și de biograful prin excelență al autorului *Țiganiadei*, regretatul specialist Mihai Mitu. În ultima sa carte, care reprezintă și opera sa de o viață, profesorul bucureștean susține ferm: „Desigur că el a depus o muncă însemnată în tot anul 1785 pentru a traduce în românește circa 6 000 de pagini și a făcut-o în mod exemplar.” (Mitu 2017, p. 107) Așadar, nicio umbră de îndoială! Și totuși!

²⁶ Cf. *Studiu introductiv la Primul compendiu 1979*, p. 37.

²⁷ Protopopescu 1967, p. 95.

nedestoinic, fiindcă chemarea acestuia are de scopos acea punere de temelie trebuitoare pe care se țin folosirile vieții omenești și toate lucrările noastre”²⁸. Din păcate, tocmai această „deregatorie”, atât de folositoare statului și părinților, a fost atât de puțin luată în seamă de neamul românesc, încât, de cele mai multe ori, sarcina aceasta nobilă ajungea „în mâni de oameni fără știință și ispitire”. Cartea se dorește a fi „una dintre cele mai de frunte temelii a așezământului de școală, fiindcă ea cuprinde în sine îndreptariul învățătorilor întru a formarisi pe tinerii școlarii săi la trebuincioasele științi și învățături, și asemenea și la bună năvăită viață”²⁹. În aceeași prefață se prezintă structura cărții („doao părți și o adaosătură”), prima parte urmând să analizeze însușirile morale („averile sufletești”), intelectuale și profesionale ale unui bun învățător, cea de a doua, metodele prin care se va da învățătura, iar în „adaosătură” se vor prezenta modalitățile de „ținere în bună stare a rânduiei de școală”. Acest conținut al cărții o recomandă pentru a forma „destoinici, de obște folositori și adevărat trebnci învățători de școale”, fiind evidențiat, de asemenea, și scopul învățării, este adevărat, unul cu pronunțat caracter de clasă: „în scurtă vreme să pot face creștini înțelepți și râvnitori, buni cetățeni, căsași lucrători, însurați, cinstiți, supuși plecați, sluji credincioase, cu un cuvânt, pe cât este cu putință, oameni desăvârșiți”³⁰.

Iată câteva dintre „averile sufletești”, așa cum sunt ele prezentate în partea I, capitolul I al cărții (*Pentru averile trebuincioase a unui dascal sau cum trebuie să fie un dascal*, p. 2-38): *Învățătorii trebuie să-și cunoască datoriile sale* (p. 2-6); *Învățătorii trebuie să fie din sine plecați cu voința a plini datoriile cinului lor* (p. 6-10); *Teamerea de Dumnezeu și cuvioșia este cea de întâiu avere (lucru) a unui dascal de școale. El trebuie să fie un drept și înbunătățit creștin* (p. 10-16); *A doaoa avere ce să ceare de la un dascal este dragostea către ucenicii săi* (p. 16-20); *A treia avere este isteța deșteptare* (p. 20-22); *A patra avere, răbdarea* (p. 22-28); *A cincea avere, îndestularea sau mulțămirea cu puțin* (p. 30-32); *A șasa avere este sâlința* (p. 32-36); *A șaptea avere sufletească este cuviincioasa purtare sau bunele năravuri* (p. 38). În ceea ce privește calitățile intelectuale ale unui dascăl, acestea sunt analizate în capitolul al II-lea, intitulat *Pentru științele sau ceaea ce dascalii înbunătățiți și vreadnici trebuie să știe* (p. 40-78): *Dascalii de școale trebuie să cunoască ceale întiiu scoposuri a învățării* (p. 40-42); *Cine este drept înbunătățit creștin și bun cetățean* (p. 42-46); *Care fealiu de oameni sânt treabnici* (p. 46-48); *Cum poate un dascal să facă pe ucenicii săi înțelegători (cuminte)* (p. 48-52); *Care să chiamo sârguitoriu și cum trebuie să să obicinuiască a fi sâltoriu și a lucra* (p.

²⁸ BRV, II, p. 302.

²⁹ *Ibidem*, p. 303.

³⁰ *Ibidem*.

52-54); *Dascalii trebuie să facă pre tineri și cu năravuri bune* (p. 54-58); *Dascalii trebuie să știe ei însuși foarte cu temei și așa de deplin fieștece lucru ce ei învață, pe cât să ceare la întâmplările și slujba lor, și să poată săvârși aceea la care ei să apucă sau povățuiesc pe alții* (p. 58-64); *Dascalii de școale trebuie să fie rânduială la învățătură, să să sârguiască a da învățătură pe înțeles și a cruța vreamea pe cât să poate* (p. 64-68); *Învățătura trebuie să să facă ușoară, plăcută și nu preste trebuință grea* (p. 68-72); *La învățătură nu trebuie să să caute numai ținerea aminte, ci și înțeleagerea și depreună a face voia aplecată a urma bunei învățături* (p. 72-78). Idei interesante sunt exprimate în capitoul al IV-lea, care are o întindere mare și se intitulează *Pentru lucrurile care dascalii de școale mai au încă a păzi, pentru ca să poată purta deregătoria lor după scopos și spre cel adevărat binele tinerilor* (p. 98-230). Citim aici, printre altele: *Cum trebuie un dascal să-și dobândească de la ucenici supusa ascultare și cinstitoare sfială și să să facă iubit și temut* (p. 100-118); *Pentru purtarea dascalului cu copiii după a fieștecăruia preceapere, fire, purtare, vârstă, după fealiu de parte bărbătească și femeiască* (p. 140-176); *Dascalii trebuie să să înveațe pre ucenicii săi a avea ură de minciuni și de amegituri și a avea dragoste cătră adevăr și cătră cinste; așijderea, să-i povățuiască la înbunățățire și la întregimea de cinste, să le însufle și începuturi care duc la câștigarea acestui scopos și să le facă cunoscute pricinele îndemnătoare, după care cineva trebuie să să poarte* (p. 178-194); *Dascalii sânt datori a îndrepta și purtarea din afară a tinerilor. Ei trebuie să povățuiască pre tineri, ori de ce stare ei să fie, la bune năravuri, la ținemonii sau evghenie, adecă la paza bunei-cuvințe la vorbă, la shime și cucernicii, și la toată purtarea lor cătră alții* (p. 196-230). Partea a II-a a cărții se constituie într-un îndreptar metodic, fiind explicate cele mai bune metode în funcție de disciplinele și conținuturile predate. Printre metodele nou promovate de pedagogul german se numără metoda socratică, metoda tabelor și cea literală. Asupra metodei socratice accentuează în mod deosebit, propunând o serie de lămuriri cu privire la folosirea întrebărilor. Metoda tabelor constă în reducerea unei lecții la o schiță sintetică și logică pentru a favoriza reținerea cunoștințelor esențiale din cele predate, iar metoda literală, aplicabilă la citire, se desfășoară în etape: se scriu întâi și se citesc de mai multe ori texte scurte, apoi se șterg textele, lăsându-se numai literele inițiale, iar elevii sunt puși să reproducă textul inițial. Fiind de fapt o simplă învățare pe de rost a textelor, această metodă mecanică a fost contestată de Teodor Iancovici de Mirievo, pe motiv că apelează doar la memorie și nu ar fi potrivită pentru limbile sârbă și română. Nu sunt mai puțin interesante informațiile privind programul școlarului, ceea ce înseamnă atât numărul de ore săptămânal, cât și numărul de ore alocat într-o săptămână fiecărei discipline (4 ore de aritmetică; 10 ore de cunoașterea slovelor și slovenire; 4 ore de citire din cartea de citire și din catehism; 4 ore de scriere; 4 ore de citire din ceaslov și

psaltire; 2 ore din economia câmpului; 2 ore citirea învățării povăuitoare la îmbunătățire, adică un fel de cultură civică; 3 ore de recapitulare, sâmbăta: 1 aritmetica; 1 cunoașterea slovelor; 1 celelalte), după cum este interesant modul în care trebuie să se desfășoare examenul public. Din această succintă prezentare rezultă că suntem în fața celei dintâi lucrări de metodică tradusă în limba română, în care se discută probleme general valabile ale învățământului. Desigur că unele dintre rezolvările propuse la sfârșitul secolului al XVIII-lea sunt depășite și vor fi privite cu rezerve de specialiștii de astăzi în domeniul științelor psihopedagogice, dar ele trebuie analizate și explicate în contextul epocii care le-a generat.

Cealaltă lucrare pedagogică, *Manuductor pentru învățătorii sholasticești*, este, așa cum se prezintă în *Prefația* semnată „Autorul”, „o culegere din cărți pedagoghicești”, mai exact, din „cărțile a vestitului crescătoriu de prunci Nimaer, care pretutindenea sânt cunoscute, numai încă în mâinile învățătorilor noștri n-au venit”³¹. Traducerea după pedagogul german August Hermann Niemeyer îi aparține, probabil, lui Naum Petrovici³², același cărturar care, tot în 1818 și tot la Buda, tipărea *Pedagogia și metodică*, tradusă după Peter Villaume.

Prefația cărții pune în discuție din capul locului „un rău foarte mare”, un rău înrădăcinat și păgubitor, care constă în lipsa pregătirii pedagogice și metodice a învățătorului, dar și a unei temeinice pregătiri de specialitate: „Ce alt rău ași putea eu aci înțelege, fără de lipsa cunoștinței a pedagoghiei și a metodicei, precum și a dreptei gândiri, neiscușința în aceea ce de cultivarea omului se atinge, neîntemeierea în științe, cu carea învățătorii în diregătoria sa întră și sub a căroră greomânt trebuie toate puterile sufletești acestor nații să slăbească și să peară”³³. Din aceeași prefață se desprinde viziunea superioară a autorului cu privire la rolul învățământului în progresul societății, dar ea este întunecată de amărăciunea că sunt prea puțini aceia în măsură să contribuie la această creștere: „Noi simțim că o cultură mai înaltă iaste condiția a bonei stărei noastre ceii cetățenești, și totuși puțini se află în nație bărbați carii ar putea aceea mai înaltă cultură a o ajutara”³⁴. Așa explică autorul prefeței nevoia pe care a resimțit-o pentru a se apuca să facă acest compendiu „din cărți pedagoghicești, și de aci dedusele temeiuri, în cât e cu putință, mai pre înțeles a le întocmi, și învățătorilor, ca și o mână povăuitoare spre împlinirea diregătoriei lor, a le da”³⁵. Prefața continuă cu o expunere sintetică a conținutului cărții, insistând asupra faptului că orice învățător, tânăr sau bătrân, are obligația să-și

³¹ BRV, III, p. 224.

³² Cf. Ghișe, Teodor, p. 239.

³³ BRV, III, p. 224.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

însușească „o sistematică și formală îndreptare în pedagoghie și methodică”: „Eu m-am sârguit a arăta învățătorului naționalnic cum el poate șoala sa mai cuviincios a o orându, cum și în ce mod trebuie să crească și să învețe tinerimea, și din aceasta se va el învăța cu serioșitate a judeca despre lucrurile și împlinirea dirigătoriei sale, a lua seama spre toate ideile sale despre creștere a le îndrepta și a se face cunoscut cu izvoarele din care el pentru sine și șolarii săi îndreptare poate scoate. Așa felu de povățuire, gândeam eu, va sluji spre îndreptarea cea din lontru și esențială a șoalelor noastre celor naționale și a învățătorilor; de însă ei toată voia de a gândi și a judeca mai departe n-au perdut, va fi o mijlocire de a-și putea dirigătoria sa cu ceva mai bine decât numai mehanicește a o împlini. Însă pre lângă aceasta nu trebuie așteptat, că oare sârgui-se-vor învățătorii din bonă voia lor a-și câștiga și acele cunoștințe și hârnicii care lor pentru dirigătoria sa sânt de lipsă? Tot învățătorului nou iaste de lipsă o sistematică și formală îndreptare în pedagoghie și methodică, precum și învățătorii bătrâni, deși sânt în dirigătorie și pâne, căroră aceasta le lipsește, sânt îndatorați a-și căuta ocașie cele trebuincioase învățături a le câștiga. Aceasta fără de nicio îndoială mare încurgere va avea în îndreptarea creșterii nației noastre”³⁶. Încheierea acestei prefete s-ar putea constitui într-un îndemn sugestiv și pentru noi, cei de astăzi, indiferent de domeniul în care ne desfășurăm activitatea: „O, de ar lucra fieștecărele în sfera sa în aceasta atâta cât și ce el poate, și, decât se peardă timpul cu nădejde spre ajutoriu strein, mai bine ale sale poteri să le întrebuinzeze (s.n.)”³⁷.

În *Introducerea cărții* se fac ceea ce numim distincții terminologice, în sensul că se explică ce trebuie să înțelegem prin *învățătoriu poporalnic și naționalnic*: „sub nomele învățătorului poporalnic nu se înțeleg aceia a căroră scopul este pre sine însuși sau pre alții în științele cele înalte a-i învăța și cultivi, ci numai aceia carii nește de comun folositoare învățături și mehanicești hârnicii și a-și câștiga, și aceleași învățături altora a le împărtăși se sârguiesc. Între acest felu de oameni se pot toți învățătorii de prin sate și orașe socoti”³⁸. Autorul reclamă în continuare situația inacceptabilă în care se află acești învățători, pentru că ei nu se pregătesc sistematic pentru ceea ce urmează să profeseze, ci toată pregătirea rămâne la propria latitudine sau la voia întâmplării: „Vedem pretutindenea că săpătoriul, maistorul, negoțitoriul și învățatul trebuie o lungă și nu areori hotărâtă vreme, sub manuducerea altor înțelepți oameni, să se cultivească și cătră îndeletnicirea sa de multe ori cu mare osteneală să se gătească. Numai învățătorii noștri cei naționalnicești, carii fac o clasă, precum eu gândesc, din cele mai de frunte în soșietatea cetățenească spre așa felu de gătire

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Manuductor 1818*, p. 1-2.

cătră diregătoria sa n-au fost cu totul îndatorați, modul cultivării lor au fost lor însuși și întâmplării lăsat³⁹. Pregătirea în particular, adică ceea ce autorul numește „carele privat pre sine se învață (aotodidact)”, nu este eficientă în cazul acestei profesii, întrucât „sânt vreunele lucruri în sfera învățătoriei care nu din cărți se învață, ci mai mult prin vedere, auzire ajutorate trebuie să se propună și să se învețe”⁴⁰. Pregătirea nu s-a putut face în instituții speciale, de vreme ce „Institutiurile în care s-ar fi putut învățătorii înainte găti până acuma de tot au lipsit, și directorii diștrictualicești învățăturile acelora, carii spre slujba învățătoriei (dăscăliei) era hotărâți, așa scurt timp le-au împărțășit, cât ei și în cele mai de lipsă pentru starea învățătoriei științe nemica sau foarte puțin s-au putut îndrepta și folosi”⁴¹. Se impunea, așadar, înființarea unor școli în care să se pregătească viitorii învățători, ceea ce „preamiloștivil monarh” a și făcut, iar în aceste „institutiuri”, vreme de doi ani, „mai mult se va cultivi tinerimea practicește decât theoreticește”. Se pune astfel accentul pe aspectul practic al pregătirii învățătorului, așa cum înțelegem și astăzi practica pedagogică pentru elevii din școlile normale sau pentru studenții din facultățile în care se pregătesc viitorii profesori sau institutori. Autorul *Manuductorului* se preocupă în continuare (cap. I – *Trebuințele în socotința învățătorului poporalnic și nașionalnic*, p. 11-40) de profilul învățătorului: „1. cultivarea cea trupească (fizicească); 2. cultivarea intelectuală; 3. cultivarea morală; 4. cultivarea cea soșiască; toate acestea dinpreună socotite fac și hotăresc prețul și vrednicia învățătorului”⁴² și atrage atenția asupra unui aspect la care putem reflecta și astăzi: „Starea învățătorului preste tot se socotește întră acelea stări de la care publicum mult și aspru cere și spre a căriia mădulări tare ia sama și de comun judecă. (...) Ce altor o mie de oameni se iartă sau ce nici într-un rău nu li se socotește sau ce cu totul li să trece cu vederea, aceea cu adevărat în învățători se vede. Învățătorul are a se îndeletnici nu numai cu pruncii cei crescuți, ci mai mult cu cei mici, carii lesne iau sama, lesne se rād sau se batjocoresc și, după caracterul lor cel pruncesc, la așa feliu de lucruri caută, care în fieștecare altă răducere nici de o luare de seamă nu sânt vrednice”⁴³. Foarte importantă este sănătatea trupului și extrem de complexă „cultivarea intelectuală”, în care se cuprind foarte multe componente: *Conoștința limbelor*. a) *Limba mumei sale*; b) *Limba nemțască*; *Relighie și moral*; *Conoștința despre om* (antropologhia); *Conoștință despre forma stăpânirii ceii politicești*; *Cunoștința firei sau a naturei*; *Cunoștința meșteșugurilor*; *Cunoștința gheografiei*; *Cunoștința istoriei*;

³⁹ *Ibidem*, p. 2-3.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 3.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem* p. 12.

⁴³ *Ibidem*, p. 11-12.

Cunoștința măiestriilor. a) *Scrisoarea*; b) *Socoata*; c) *Deliniația*. Cât privește însușirile morale, învățătorul trebuie să fie blând, modest, drept și devotat meseriei sale, adică să-l caracterizeze *credința cătră împlinirea diregătoriei sale*. Acesta este profilul învățătorului ideal, după cum rezultă din prezentarea de față. În capitolele următoare se analizează modul în care se organizează procesul didactic (*Planul învățătorei*; *Obiecturile învățătorei*; *Ceasurile cele orânduie*), materialele didactice, mijloacele intuitive (*Mapa și globul pământesc*; *Tabla, țirculul și liniia*). Partea a doua a lucrării prezintă diferitele școli „naționalnicești” și însușirile acestora: *Sholile satești*; *Sholele ceale orășenești*; *Sholele cele ostășești (militerești)*; *Shola pentru fete*, pentru ca partea a treia să fie dedicată exclusiv școlilor „poporalnicești și naționalnicești”, creșterea școlarilor fiind urmărită pe două coordonate, dezvoltate în două capitole: *Despre creșterea trupului* (p. 99-105) și *Despre creșterea sufletului* (p. 106-165). Partea a patra, *Despre învățatură și methodul învățătorei* (p. 166-244), este componenta metodică a acestei lucrări pedagogice. Și în această lucrare o atenție aparte este acordată metodei socratice, *Forma învățătorei cea cateheticească sau socratică* (p. 183-189), dar, în același timp, se propune un capitol despre *Methodica cea spețială sau regulele pentru fieștecare obiect a învățătorei deosebi* (p. 195-224), ceea ce transformă lucrarea într-un adevărat ghid metodic foarte util pentru predarea diferitelor discipline: *cetirea, scrierea, învățatura în limba nemțască, socoata, istoria naturei și tehnologhia, gheografia, istoria, limbele cele streine, îndreptarea în relighie* ș.a.

Dacă lucrarea pedagogică de la 1785 s-a bucurat de o reeditare în 1979, (*Primul compendiu de pedagogie și metodică în limba română 1776/1785*. Ediție cu textul slavo-german cu variate versiuni românești în facsimile. Studiu introductiv, note și glosar de P. Radu și D. Onciulescu, Casa Corpului Didactic, Timișoara), cu precizarea că, din cauza condițiilor grafice precare, facsimilele nu sunt lizibile, nu știm ca *Manuductorul* de la 1818 să fi fost reeditat până în acest moment. Poate specialiștii din domeniul disciplinelor psihopedagogice se vor apleca și asupra acestei scrieri pentru a pune la dispoziția celor interesați o lucrare importantă pentru istoria literaturii pedagogice românești.

Teaching Preoccupations inspired by the Enlightenment ideas
Carte trebuincioasă pentru dascăli [Book destined to Teachers] (Vienna, 1785) and
Manuductor pentru învățătorii școlasticești [Workbook destined to Teachers in Schools],
(Buda, 1818)
 ABSTRACT

The national emancipation of Romanians, as it was thought and voiced by Inochentie Micu-Klein in his petition *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae* that he wrote and sent to empress Maria Theresa in 1743 and that his follower, bishop Petru Pavel Aron implemented, was only possible through school and culture. Starting with emperor Charles VI, the historical and

political context largely encouraged this path that the most prominent figures of the Romanian Enlightenment precursors wanted. At the same time, the reformist measures taken by emperor Joseph II also concerned education as the field the most capable to provide a proper cultural level to his subjects and to shape citizens educated and trained in multiple domains, ready to be faithful and useful to the State.

The training of teachers that were supposed to teach in various school levels did not suppose at that time a component that we nowadays call psychopedagogy. This occurred later, after the second part of the XIXth century. However, this does not mean that, until that moment, preoccupations in this area did not exist; on the contrary, they took shape in works such as: Mihai Roșu, *Carte trebuincioasă pentru dascăli*, Viena, 1785 [Book destined to Teachers, Vienna, 1785]; *Manuductor pentru învățătorii școlasticești*, Buda, 1818 [Workbook destined to Teachers in Schools, Buda, 1818]; Peter Villaume, *Pedagogia și metodică* (trad. Naum Petrovici), Buda, 1818 [Pedagogy and Methodology (transl. by Naum Petrovici), Buda, 1818]; Constantin Ucuta, *Noua pedagogie*, Viena, 1797 (în limba greacă) [New Pedagogy, Vienna, 1797 (in Greek)].

Abrevieri bibliografice

- BRV I-IV – Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche*, I-IV, București, 1903-1944
- Cartea românească 2016* – Ioan Chindriș, Niculina Iacob, Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana Moldovan, Ana Maria Roman-Negoi, *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități naționale. Old Romanian Book in the Habsburg Empire (1691-1830). Recovery of a cultural identity*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016
- Chindriș 2001 – Ioan Chindriș, *Cultură și societate în contextul Școlii Arelene*, Cluj-Napoca, 2001
- Ghibu 1975 – Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*. Ediție îngrijită de Octav Păun, tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975
- Ghișe, Teodor 1972 – Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972
- Iacob, Chindriș 2011 – Niculina Iacob, Ioan Chindriș, „Petru Pavel Aron în texte antologice”, în *Școala Ardeleană*, V, volum coordonat de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, Oradea, 2011, p. 18-88
- Manuductor 1818* – *Manuductor pentru învățătorii școlasticești sau îndreptare către cuviincioasa împlinire a direcției învățătorești. La Buda, cu tipariul și chieftuiala Crăieștei Tipografii a Universității Ungariei, 1818*
- Mârza 1987 – Iacob Mârza, *Școală și națiune (Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987
- Mihăilescu 1888 – Ștef. C. Mihăilescu, *Încercări critice asupra învățământului nostru primar*, București, 1888
- Mitu 2017 – Mihai Mitu, *Viața lui Ioan Budai-Deleanu*, București, Editura Saeculum I.O., 2017
- Philippide 1906-1907 – Alexandru Philippide, *Specialistul român. Contribuție la istoria culturii românești din secolul al XIX-lea, 1906-1907*, p. 83; după Dinu Moscal, *Cuvânt-înainte la vol. Profesorul nostru, D. Irinia* (editori Cristina Irinia, Dinu Moscal), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018
- Primul compendiu 1779* – *Primul compendiu de pedagogie și metodică în limba română 1776/1785*. Ediție cu textul slavo-german cu variate versiuni românești în facsimile. Studiu introductiv, note și glosar de P. Radu și D. Onciulescu, Timișoara, Casa Corpului Didactic, 1979

Protopopescu 1967 – Lucia Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu*, București, Editura Academiei Române, 1967

Profesorul nostru 2018 – Profesorul nostru, D. Irimia (editori Cristina Irimia, Dinu Moscal), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018

Cuvinte-cheie: școală, cultură, pedagogie, metodică, învățător, învățătură

Keywords: school, culture, pedagogy, methodology, teacher, education

